

Hoe kan kunst bijdragen aan begrip voor duurzaamheid?

[gedragsverandering](#)

<https://www.klimaathelpdesk.org/answers/hoe-kan-kunst-bijdragen-aan-begrip-voor-duurzaamheid/>

Jan van Boeckel, Kenniscentrum Kunst en Samenleving

Op dit moment zijn we met zijn allen hard op zoek naar handvatten voor hoe om te gaan met de complexe problemen waarvoor de duurzaamheidsuitdaging ons stelt, met de klimaatcrisis misschien wel als meest urgente en nadrukkelijke uitdaging. Kunst kan ons daarbij helpen – en soms wellicht op nu nog onverwachte manieren. Zij biedt nieuwe perspectieven waardoor we ons zowel in staat stellen de ecologische crisis beter te doorgronden als ons openingen bieden voor hoe we ons daar in fundamentele zin toe kunnen verhouden. Daarnaast kun je via kunstzinnige processen ervaren hoe je tegelijkertijd zelf regie kunt nemen én de illusie kunt loslaten dat ontwikkelingen volledig beheersbaar zijn.

#inzicht #schoonheid #Kunst #duurzaamheid

Een probleem op weg naar een meer duurzame toekomst is dat informatie over de beoogde maatschappelijke transitie doorgaans afkomstig is van deskundigen die daarbij tabellen, statistieken en andere droge feitelijke informatie presenteren die niet goed aansluiten bij de belevingswereld van andere mensen. Eén van de eerste dingen die kunst kan doen, is de kennis van deskundigen op een andere, visueel meer aantrekkelijke manier beschikbaar stellen. (Tegelijkertijd blijft zo'n bijdrage ook beperkt, want hierbij wordt kunst louter ingezet als middel om de boodschap aantrekkelijk te verpakken, bijvoorbeeld door een fraaie illustratie te leveren – de inhoud van de informatie zelf blijft vaak hetzelfde.)

Hebben – kunstenaars, schrijvers en musici – een speciale verantwoordelijkheid ons nieuwe talen en instrumenten aan te reiken, zodat we in staat zijn de ecologische achteruitgang van de wereld te stoppen? Auteur en milieuactivist Bill McKibben schreef al in 2005 over de klimaatcrisis: “Ook al weten we ervan, we weten er ook níet van. We hebben het nog niet echt vanbinnen vastgesteld. Het is geen deel van onze cultuur. Waar zijn de boeken, de gedichten, toneelspelen? De verdomde opera's?” Anno 2022 zijn die er overigens wél steeds meer, bijvoorbeeld in de vorm van klimaatfictie, klimaatfestivals of ecogames. Maar McKibben had wel degelijk een belangrijk punt. Wat de steeds verder opwarmende wereld nu nodig heeft, zo schreef hij verder in antwoord op zijn eigen retorische vraag, is: *art, sweet art*: “We kunnen met onze satellieten en wetenschappelijke instrumenten registeren wat er aan de hand is, maar kunnen we het ook in onze verbeelding registeren, het meest gevoelige instrument van alle middelen waarover we beschikken?” [1]

Afbeelding van Julio Nery via [Pexels.com](https://www.pexels.com)

Voor McKibben is een van de grote uitdagingen van de transitie naar een meer duurzame samenleving hoe we brede lagen in de samenleving daar actief bij kunnen betrekken. Zodat het iets is dat mensen zélf als zinvol ervaren – niet iets dat van bovenop, of in ieder geval van buitenaf, aan hen wordt opgelegd. Net als McKibben ben ik ervan overtuigd dat kunst een helpende hand kan bieden bij het zoeken naar openingen voor dialogen over hoe we onze toekomstige maatschappij willen inrichten. Liefst op een manier waarmee deze ook tegemoetkomt aan de belangen van de natuur en de generaties na ons. In zo'n benadering gaat het niet (louter) om kunst met een hoofdletter K, om een mooi schilderij aan de muur of een indrukwekkende sculptuur in een museum. In bredere zin bezien is kunst namelijk op te vatten als een bijzonder, heel eigen manier om je tot de wereld te verhouden. In een kunstzinnige workshop met burgers kan het creatieve proces bijvoorbeeld bruggen slaan om met elkaar het gesprek aan te gaan, waarbij bewust de verbeeldingskracht wordt aangesproken en het onverwachte verwelkomd.

“ In zo'n benadering gaat het niet om kunst met een hoofdletter K, om een mooi schilderij aan de muur of een indrukwekkende sculptuur in een museum. In bredere zin bezien is kunst namelijk op te vatten als een bijzonder, heel eigen manier om je tot de wereld te verhouden. ”

Kunstenaars kunnen op een heel directe manier meewerken aan het vinden van oplossingen voor ecologische problemen. We hebben immers nieuwe ideeën, technieken en manieren van leven nodig, en daarbij kan de creativiteit van kunstenaars een hele belangrijke rol spelen. Hier heeft ook de kunsteducatie een niet te onderschatten rol. Onderwijs in, en vooral ook mét, de kunst heeft de potentie educatieve projecten die zich richten op de grote uitdagingen van het huidige tijdsgewricht over een drempel heen te trekken. Waardoor ze, in het beste geval, niet alleen kennisgericht (en daardoor vaak saai) zijn, maar zich bewegen naar spannend en uitdagend. Zowel de verwondering als de probleemoplossende vaardigheden van deelnemers kunnen worden aangesproken. Zo'n kunstgedreven benadering vergroot vaak de gevoeligheid van leerlingen en studenten voor hun omgeving (zowel van de andere mensen om hen heen als de rest van de natuur). Dit soort onderwijs geeft ruimte aan fantasie en creativiteit, en kan handvatten bieden om de eigen opgedane ervaringen en

overdenkingen op een nieuwe manier tot expressie te brengen. Zodat die daardoor bijvoorbeeld ook beschikbaar komen als elementen in een betekenisvolle conversatie. Kunstzinnige processen bieden potentieel een plek waar onze innerlijke beleving (onze ‘ziel’) naar de oppervlakte kan komen en het hart zich kan openen.

Hieronder ga ik in op drie manieren waarop mijns inziens kunst op een verrassende wijze kan bijdragen aan begrip voor duurzaamheid.

Kunst als manier om je tot de wereld te verhouden

“Kunst is een van de antennes van de mens die zich uitstrekken om de wereld te voelen. Het is een manier om te bestaan, en om dat bestaan te begrijpen... Door ons ontvankelijk te maken voor nieuwe waarnemingen, maakt kunst ons vatbaar voor nieuwe informatie, die niet noodzakelijk uitsluitend in de vorm van taal tot ons komt.” [2] Op deze manier belicht de Finse kunstenaar Osmo Rauhala wat voor hem de essentie is van wat kunst kan toevoegen aan onze wereld. Door het maken van kunst heeft een persoon unieke (vaak niet-cognitieve en non-verbale) mogelijkheden zijn of haar opgedane ervaringen te duiden en ook aan anderen uit te leggen. Uniek aan kunst is dat het in staat is om zowel de zintuiglijke, perceptuele, emotionele, cognitieve, symbolische als creatieve dimensies van de mens te bereiken. Door kunst te maken, te ervaren en te overdenken, kunnen mensen in nauwer contact komen met diepere lagen van hun psyche (ziel). Tegelijkertijd voeden artistieke activiteiten onze gevoeligheid voor de wereld, ons leven, en kunnen ze richting geven aan ons handelen daarin. Ze kunnen onze waarneming aanscherpen en ons ontzag vergroten voor het mysterie van de dingen om ons heen.

Schoonheid om de duisternis te weerstaan

Kunst kan onze ogen openen voor schoonheid. En daarmee vervult ze een essentiële rol in de verbinding van ons met de natuur, met andere mensen, met hele landschappen. Want hoe kun je je ergens met hart en ziel voor inzetten en ervoor zorgdragen, als je er niet eerst een betekenisvolle relatie mee hebt opgebouwd? Zoals de Britse auteur en sociaal ondernemer Dougald Hine het mooi verwoordt, kan kunst ons “*net* genoeg schoonheid geven om de duisternis te kunnen weerstaan, in plaats van ervan weg te vluchten of erdoor te verstommen”. [3] In dat verband is het interessant, dat een van de etymologische wortels van het woord ‘*aesthetica*’ – de tak van de filosofie die zich bezighoudt met schoonheid en kunst – in het Grieks, het waarnemen van de wereld *via* de zintuigen is. [4]

Kunst en het ons voorbereiden op het onvoorziene

De betekenis van kunst kan echter ook ruimer zijn. Om dat te zien, is het goed voor ogen te houden dat kunst niet alleen een *product* is, maar ook betrekking heeft op kunstzinnige maak- en handelingsprocessen. Een belangrijk kenmerk van zulke processen is dat ze ons in staat stellen om op een meer *zijdelingse* manier tot kennis te komen. Dougald Hine verwijst naar een Griekse mythe waarin Athena een bronzen schild aan Perseus gaf dat hem dienst deed als spiegel. Met dat wapen had hij een middel om zijn vijanden, de gevreesde Gorgonen, niet rechtstreeks in de ogen te hoeven kijken. Op eenzelfde wijze, stelt Hine, stelt kunst ons in staat op een indirecte manier inzichten te verwerven. En daardoor hebben we het vermogen werkelijkheden te benaderen die iets in óns in *steen* zouden veranderen, als we er te direct naar zouden kijken. [3]

Kunst kan ons leren te leven met onzekerheid, zo vervolgt hij, en ons helpen de droom te laten varen dat we de dingen volledig beheersen: “Kunst kan dubbelzinnigheden laten voortbestaan, de druk om ófwel voor het een, ófwel voor het ander te kiezen weerstaan. Zoals de keuze tussen een geforceerd optimisme en een te simpele wanhoop.” Zulke, wat ik zou noemen, *transitievaardigheden* worden des te belangrijker naarmate we als gevolg van de ecologische crisis steeds frequenter en indringender te maken zullen krijgen met zogeheten *wicked problems*: weerbarstige problemen waarvoor geen

eenduidige oplossing bestaat. Bijvoorbeeld doordat de ‘oplossing’ voor het ene probleem de hardnekkigheid van een ander probleem juist verder vergroot, vanwege hun onderlinge verstrengeling. De Amerikaanse schrijver en essayist Rebecca Solnit vatte zo’n andere, verruimde rol voor kunstenaars als volgt kernachtig samen: “...wie verdwaald is, is volledig aanwezig, en wie volledig aanwezig is, is in staat om te verwijlen in onzekerheid en mysterie zijn.... Het is de taak van kunstenaars om deuren te openen en het vreemde, het onbekende, toe te laten. Te *rekenen* op het onvoorziene is misschien precies die paradoxale operatie die het leven het meest van ons vraagt.” [5]

Hoe kwam dit artikel tot stand?

Deze vraag is beantwoord door: [Jan van Boeckel](#)

Reviewer: [Bjorn Schrijen](#)

Redacteur: Kevin Helfer

Gepubliceerd op: 18 mei 2022